

Karácsony A-tól Z-ig

Adventi koszorú: Johann Heinrich Wichem német református lelkész által bevezetett újítás. 1838-ban az advent idején minden istentisztelet alkalmával újabb gyertyát gyújtott meg a fenyőágakból font koszorún. Az ő koszorúján még huszonnégy gyertya volt. Később ez csökkent le négyre (hogy csak a karácsonyig hátralevő négy vasárnap, a négy hét jelzője legyen). Előbb az észak-német területeken terjedt el általánosan, majd Ausztrián keresztül Magyarországon is. Nálunk az 1950-es évek végétől kezdett egyre népszerűbb lenni.

Ajándékkikiáltás: Dániában az ajándékosztáshoz a családtagok kikiáltót választanak. Az illető egyenként olvassa fel az ajándékot kíséző cédulákat, amelyen arrafelé nem csak a címzett s az ajándékadó neve, hanem valami humoros tanács vagy emlékeztető is szerepel. Az illető köteles azonnal kinyitni és megmutatni (felpróbálni, bekapcsolni, elindítani... stb.) azt, amit a csomagolóanyag mögé rejtett a meglepetés kiagyaloja. A következő ajándék kikiáltására csakis ezután kerülhet sor.

Almahalászat: Bálint Sándor, Szeged híres néprajztudósa írta le a Miske elmagyarosodott szlovák népe körében megfigyelt szokást, mely szerint a nagylány – ha az nincs: a család gazdasszonya – akkor húz egy vödör vizet a kútról, amikor az éjféle misére az első harangozzák. Beledobnak a vödörbe egy szép piros almát, amelyet aztán foggal halásznak ki belőle. A család minden tagja ezzel húzogatja meg az arcát, hogy majd pirosak, egészségesek legyenek. Az

almát aztán visszadobják a vízbe, de ostyamaradékot is vetnek bele. Ezzel meg a jószágot itatják meg, vigyázva, hogy az alma azért ép-ségben maradjon egészen újévig.

Álmennyezet: a finnek körében szokás közelbe hozni a Mennyeek országát az ünnep idejére. Ilyenkor egy szalmakerettel takarják el az ünnepi szoba mennyezetét, s teleaggatják azt különböző méretű és alakú színes papír-, festett fa-, illetve szalmacsillagokkal.

Babhajítás: a Szakonyfaluban élő szlovén családoknál volt szokásban, hogy szenteste – a természetfeletti lények megnyerése érdekében – főtt babszemeket hajigáltak a szobáik mind a négy sarkába. Úgy hitték ugyanis, hogy a karácsonyra virradó éjen átjárhatóvá válik a két világ, s egyetlen éjszakára elszabadulnak ezek a teremtések, akik azonban így megbékélhetők.

Badnjak: szerb karácsonyi szokás, hogy a családfő az erdőn, egy szívből jövő imádság után a Szentháromság nevében, háromszori fejszeapással levág egy ágat, ami szenteste kap központi szerepet. Ennek az ágnak a neve a badnjak, s az jelenti az ünnep kezdetét, hogy beviszik a szobába, vagy a konyhába, és a lángok közé vetik a kemencében, kályhában vagy a tűzhelyen.

Beigli: a mifelénk a karácsonyi sütemények királyának tartott, szinte elengedhetetlen mákos- és diósbeigli eredetileg a zsidók édességei közé tartoztak. Ők készítették először, s a feljegyzések szerint már a XVI. században álta-

lánosan elterjedt volt a körükben. Magyarországra sziléziai betelepülők hozták magukkal. Közvetítésükkel vált a beigli a magyar konyhacukrászat közkedvelt ünnepi csemegéjévé.

Cigányveszedelem: a cigány hitvilág veszedelmes és rosszindulatú lényei közül, a Mulók-nak nevezettektől különösen tartottak. Ezek – úgy hitték – karácsony és újév éjjelén a legaktívabbak. Hogy magukat megóvják tőlük, a cigányok a kunyhóik és barlangjaik bejáratánál rongyba kötött szerezsendiőt és kámfort akasztottak fel.

Csesznyiha: Szerbiában a karácsony elképzelhetetlen a csesznyiha, a zsírral megkent, vagy mézzel átitatott, dióval-mazsolával töltött hagyományos rétes nélkül. Aki megtalálja a bele sült ezüst- vagy aranypénzt, szerencsés esztendőre számíthat.

Csillagkiáltás: Lengyelország egyes vidékein még ma is élő szokás. A naplemente után az egész család a szabad ég alatt áll. Mindenki az eget lesik, mert aki az égbolton az első csillagot megpillantja s harsány kiáltással a többiek tudtára adja, azt a következő évben nagy szerencse éri. Az első csillag elkiáltása után veheti csak kezdetét a szentestei vacsora.

Doboznap (Boxing day): Nagy-Britanniában nevezték így december 26-át, karácsony másnapját. Az elnevezés onnan ered, hogy régen a tejesembereknek vagy a postásoknak, akik december 26-án már dolgozni voltak kénytelenek, a családok apró aján-

dékokat adtak kis dobozokban, vagyis „bokszt”-okban. (Ma már – kevésbé dobozigényes – sokkal kisebb, ajándékkal, pénzzel kedveskednek, így többnyire csak a nap népies neve figyelmeztet már az eredeti hagyományra.)

Erdőőrzés: a karácsonyfa-állítás szokásának terjedésével december tájékán megszorodtak az erdei fenyőtolvajok. Följegyezték, hogy Elzászban már a XVI. század elején őrizni kellett a fenyőerdőket, s rendeleteket hoztak a fa megszerzésének jogára.

Éjféli mise: I. Gergely pápa (590-604.) ideje óta, minden katolikus pap három misét mondhat karácsony napján. Éjféltkor az angyalok, hajnalban a pásztorok tisztelére, valamint nappal a karácsonyi nagy misét. Az elsőt nevezik éjféli misének.

Fácskaházasítás: Karácsony délutánján az egykori magyarországi vándorcigányok körében zajló varázsceremónia. Egy hegyoldalon kiválasztott, szerencsésnek ítélt helyen a földbe szúrtak egy fűzfát meg egy fenyőfácskát és azokat vörös fonallal kötötték össze. Ezt nevezték a fácskák összeházasításának. Másnap elégettek a kis fákat és a keletkezett hamut később különféle nyavalyák gyógyszerként használták fel. Karácsony éjjelén – hitük szerint ugyanis – a „Minden mag fája” az égből lehajolva, az ilyenkor házasított fácskába nagy győgyerőt oltott. A hagyomány jelenlegi gyakorlásáról nincs tudomásunk.

Fokhagyma: a hagyományörző horvátok, mielőtt megkezdénék szenteste az étkezést, rituálisan egy-egy gerezd fokhagymát fogyasztanak el az egészség megőrzése érdekében. Ezt követően almát és szőlőt (illetve mazsolát) esznek a jólét megteremtéséért, amit a gibunica nevű kalácsból elfogyasztott egy-egy falat, végül házi készítésű vörösborral történő koccintás követ. Utóbbiaktól a családi összetartás fenntartását remélik. Csak ezek után ülnek az

asztalhoz, hogy a bőséges vacsorát is eltüntessék róla.

Gabonakereszt: a norvégok a svédekhez hasonlóan szalmából készített kecskebakot tesznek a ház elé, náluk azonban elengedhetetlen a közvetlenül mellé állított gabonakereszt is. Errefelé – szinte kötelező házdíszként – minden ablakba csillagot akasztanak.

Gyerekkarácsony: eddigi ismereteink szerint, a fennmaradt feljegyzések alapján, az első olyan karácsonyfa-állítás, amit vérségi kapcsolatban nem álló, nagyobb létszámú gyerekközösségnek szántak, Magyarországon 1855-ben történt. A Hanság déli pereménél fekvő Osli község papja, bizonyos Jáky Ferenc plébános rendezett a helyi iskolásoknak gyerekkarácsonyt. Fenyővel, gyertyákkal, betlehemmel, ajándékokkal, közös énekléssel.

Hagymakalendárium: Benedek Elek rögzítette azt a Göcsejben egykor általános szokást, hogy karácsonykor, mielőtt a templomba mennek, három bemetelt és megsózott vöröshagymát tesznek az asztal sarkára. Minden hagyma egy-egy hónap megtestesítője. Miséről hazajövet megnézik a hagymát s a melyikben a só nedves, annak a hónapja hitük szerint esős, nedves lesz.

Hajódíszítés: Görögország vidékein még ma is nagyon elterjedt szokás, hogy a dolgozós hétköznapjaikban központi szerepet betöltő halászhajókat karácsonykor ünnepi köntösbe öltöztetik. Szinte karácsonyfaként díszítik fel ilyenkor a bárkákat. (Régen a délnyugati tengerparti településeken még a lakásokban is egy közepes méretű feldíszített hajómakett kapott központi helyet a szentesti családi étkezésnél.)

Házigyónás: Bálint Sándor néprajzkutató írta le a Bajmóc (Bojnice) mezővárosában megfigyelt szokást, mely szerint karácsony estéjén a család egyik tagja

– legtöbbször az apa – papnak öltözött, majd az asztalfővel szemben leült egy székre és a családtagjait meggyóntatta. Mindenki ráolvasta az esztendő folyamán elkövetett hibáit, bűneit.

Hét fogás: a hetes, mint mágikus szám a bolgár karácsonyozási szokásokban is helyet kap. Bulgáriában szenteste hét különböző hústalan fogásból álló menüt kell végigenniük mindazoknak, akik a következő karácsonyig kiváló egészséget szeretnének maguknak. Egyik felszolgált fogást sem szabad kihagyni, mert az megtörné a szerencsét. A legtöbbször fehérbabból és káposztából készült ételek, tökkel töltött leveles tészták, fűszeres, vagy zöldséges rizzsel töltött szőlőlevelek, zöldségpörköltök szerepelnek a felszolgált ételek között.

Hópehelylány: az ukrán gyerekeknek karácsonyi ajándékot szállító Jégapó jobbkeze. A három rénszarvas által húzott szánon szállítmányozzák együttesen az ünnepi meglepetéseket. Az ábrázolások szerint hagyományosan ezüstkék, szőrmedíszítéses ruhát, fején pedig korona formájú hópehelyt visel.

Jézuska választás: a XVII. századtól folyamatosan megrendezett nürnbergi karácsonyi vásár részeként, a nyitónapon a nürnbergi Christkind a Frauenkirchentemplom karzatáról zenével kísért ünnepélyes köszöntőt mond. A alkalmi jelmezes gyerek két évig játszhatja a szerepét, minden második évben ugyanis a város új Jézuskát választ meg magának a számos jelentkező közül.

Kívánsághajók: Portugália egyes tengerparti településeiben a gyerekek az Advent első napjaiban papírcsónakká hajtogatják a karácsonyi ajándék-kívánságokat tartalmazó leveleket, s az óceán hullámaira bízják azok Jézuskához kézbesítését.

Kolinda, kolenda, koljádá: a karácsonyi ének neve a különböző

népeknél (sorrendben: a románoknál, lengyeleknél, oroszoknál). A latin Calendae Ianuariae kifejezésből eredeztetik, ami az új év kezdetét jelentette. (Calendae a hónap első napja volt a római naptárban, s a Julianus-naptárban a kétarcú istenről, Ianusról, Janusról elnevezett hónap volt az első.) Az egyházi év ugyanis karácsonytól-karácsonyig tartott, így az évkezdhet ahhoz is köthető volt.

Krisztuskenyér: minden görög család karácsonyi asztalán ott van a Hrisztopszomo vagyis Krisztuskenyér. A kenyér közepén lévő kereszt Krisztust jelképezi, körülötte pedig dióval, cukorral gyönyörűen feldíszítik, és a család életével kapcsolatos ábrát – például foglalkozást – raknak ki. A kenyér felvágása külön szertartás: az első szeletet Krisztusnak ajánlják, a többi pedig tiszteletbeli sorrendben szétosztják a család tagjai között. A legvégén még az állatoknak is adnak belőle.

Kútbékítés: a magyarországi szlovéneknek a két világháború között megfigyelt népszokás. A karácsonyfát – amit a mennyezeten levő lámpakampóba akasztottak – más díszek mellett piros és fehér szalagokkal is felékítették. Az ünnep elmúltja után újév napjáig vártak, majd szalagos fát a kútra helyezték. A kút szellemének áldoztak vele, hogy ne apaszsa el a vízforrást.

Legrégebbi karácsonyfa-ábrázolás: a német kultúrtörténész, Bieritz szerint a karácsonyfa legrégebbi képi emléke az idősebb Lucas Cranach (1472-1553) nevéhez fűződik. Egy 1509-es keltezésű rézmetszeten látható fát csillaggal és gyertyákkal díszítették fel.

Legrégebbi magyar karácsonyi ének: a „Csordapásztorok” című ének a Kisdi Benedek püspök által 1651-ben kiadott katolikus énekeskönyvben maradt fenn. Külön szerencse, hogy a XV-XVI. században született dalnak egy másik könyvben, a több mint egy

évszázaddal későbbi, 1774-ben keletkezett úgynevezett Deák-féle énekeskönyvben a kottája is megtalálható.

Máglyalángok: több évszázados múltú szokás volt Svájcban, hogy karácsonykor a hófödte hegycsúcsokon nagy, messziről is jól látható, hosszan égő máglyákat gyújtottak. Újabban a hegymászók ismét szívesen vállalkoznak a hasonló megemlékezésre.

Mária-vacsora: a Székelyföldön nevezték, nevezik így a szenteste központi eseményét, a különösen ünnepre készített estebédet.

Mazsolaemberke: a híres frankfurti karácsonyi vásár egyik jellegzetes, messzehírvű csemegéje, amelynek német neve: Korinthenmännchen. „A szeme borókabogyó, az orra mandula, a szája mazsola” – írta róla Clemens von Bertano.

Mindenki karácsonyfája: 1887-es decemberében az Egyesült Államokbeli Harrisburg nevű városában állították fel a világ első „Mindenki karácsonyfáját”. A legszegényebbekre gondoltak, akiknek még fára sem telik, s a csavargókra, akiknek még otthonuk sincs, nemhogy fenyőt díszíthetnének. Azt kívánták, hogy nekik is legyen helyük ünnepelni. A kezdeményezés aztán hamar szerteterjedt, s átlépte az országhatárokat is. Feljegyezték, hogy az amerikai úttjáról hazatérő Slachta Margit apáca, legitimista politikus szorgalmazta, hogy nálunk is meghonosodjon ez a szokás. Javaslatára először Budapesten, 1927-ben állították fel a „Mindenki karácsonyfáját”. Igaz, mindjárt tizenöt különböző helyszínen. A források csak annyit jegyeznek meg, hogy több, szegények lakta városrész is szerepelt közöttük, de visszaemlékezők szerint az egyik helyszín a ferencvárosi Mária Valéria telep volt.

Nagykarácsonyi posta: a Magyar Posta 1993-ban kezdte meg a karácsonyi ünnepekhez

kapcsolódó különleges szolgáltatást, melynek keretében a képeslapokat, leveleket az adventi hetek alatt – hetente változó grafikájú – alkalmi bélyegzővel látják el Nagykarácsony község postahivatalában. Azok küldeménye, akik ezt igénylik, így először oda érkezik meg, majd Nagykarácsonyból egy-két nap csúszással, ünnepélyesebb küllemmel magukhoz a címzettekhez is.

Naptárcsúszás: az ortodox keresztények egyházi naptára a Julianus-naptár, a Gergely-naptártól való – jelenlegi – tizenhárom napos időcsúsztása következtében, január 7-én mutatja a december 25-ei dátumot, így ők aznap ülik meg a karácsonyt.

Nyitott kapuk éje: Írország számos vidékén karácsony előestéjén kenyert, tejet készítenek az asztalra, az ajtót pedig nem zárják be éjszakára. Ezzel fejezik ki vendégszeretetüket (s teszik a helyi közbiztonság fokára iriggyé a világ többi lakóját). E szokásukkal azt kívánják lehetővé tenni, hogy hozzájuk Mária és József a kisdéddel, bármikor betérhessen, ha elfáradtak és megéheztek volna hosszú – s manapság egyébként váratlan – útkon.

Ostyahordás: érdekes karácsonyi szokás volt a régi Magyarországon az ostyahordás, amely főleg a palócok és jászok körében virágzott. A kántortanító a diákjaival ostyát küldött a hívek házához. Az ostyahordó gyerekek énekét és a kántortanító figyelmét ajándékkal illet viszonzni.

Pinata: Latin-Amerika szerte karácsony tájt árult, többnyire valamilyen állatalakra készített nagyobb cserépedény. Ezt töltik meg mindenféle ajándékkal (gyümölcsökkel, kisebb játékokkal), majd felfüggesztik valahová. A bekötött szemű és így megforgatott gyerekek egy-egy bottal próbálják megtalálni és szétütni a teli akasztmányt. Amikor a pinata darabjaira hullik, annak szerteguruló tartalmát – még mindig

bekötött szemmel – kell a gyerekeknek összeszedni. Ki mit talál, az az ő ajándéka.

Püspökkenyér: az Európa szer-
te legismertebb karácsonyi süte-
mény a szászországi Naumburg
városából indult hódító útjára. A
fennmaradt iratok szerint az idáig
ismert legrégebbi püspökkenye-
ret Henrik, az akkori naumburgi
püspök megrendelésére készítette
el 1329-ben a pékek városi céhe.
Később, a középkor alkonyán
ebből alakult ki azután a német
nyelv- és szokásterületen rendkí-
vül népszerű Stolle.

Saját karácsonyfa: Hollandi-
ában és Belgiumban a XVIII.
században még minden család-
tag kapott egy feldíszítendő saját
fenyőfát karácsonyra. Az egyes
fák mérete a születési sorrendet
követte. A század végére feledés-
be ment a szokás, akkortól már
mindenütt csak egy családi fát
ékesítettek.

Sószínezés: Svájcban karácsony-
kor és újévkor is szokás meg-
ajándékozni a gyerekeket. Előbb
Karácsonyapó, utóbb Télikirályfi
szállítja a meglepetéseket. A beha-
vazott párkányú ablakokat észre
sem veszik. Ezért az ajándéklésők
a lefekvés előtt színesre festett söt
szórnak az ablakpárkányra, hogy
az illetékesek már messziről ész-
revegyék: gyerek lakik az üveg-
táblák mögött. A só színezéséről,
nagy izgalmak közepette, maguk
a gyerekek gondoskodnak.

Szakajtó: a székely Sóvidéken
egykor elmaradhatatlan kará-
csonyi kellék volt. Erdélyi néphit
szerint karácsonykor az asztal alá
tett kenyérszakajtóba beszáll a kis
Jézus, azért szénával kell a szakaj-
tót megtölteni. A széna alá kuko-
ricát szokás tenni. E kukoricától
– úgy tartják – kétszeresére hízik
a baromfi, a szénától meg a többi
háziállat.

Szalmapadló: általános délszláv
népszokás, amely arra emlé-
keztet, hogy Krisztus jászolban
született, és a szalma volt a fek-

helye. A szerbek valaha ilyenkor
a szenteste étkezése helyszínéül
szolgáló szobát vastagon bete-
rítették szalmával, s az ajándékokat
is alá rejtik. Manapság többnyire
már csak jelzésértékkel bír, de – a
karácsonyfával ellentétben – kis
mennyiségben mindenképpen
jelen van az ortodox szerbek ün-
nepi asztala környékén.

Teddy-bear: az amerikai kará-
csonyfán nincs sem szalon-
cukor, sem csillagszóró, helyette
Európai szemmel meglehetősen
szokatlan díszek szerepelnek (kis
kávészsze, mini szobabútor
stb.). Egy valami azonban szinte
kötelezően rajta van, s ez egy apró
Teddy-mackó, amely a hagyo-
mány szerint Theodore Roosevelt
egykori elnök keresztnevét kapta.
Az elnök ugyanis egy karácsonyi
vadászaton megkönyörült egy
puskacsöve elé tévedt kölyökmac-
kón (így lett az Teddy's Bear, azaz
Teddy mackója).

Tomte: svédországi manó, aki
egész évben a kerteket őrzi. Helyi
hagyományok szerint ő hozza a
karácsonyi ajándékokat. Ezért az-
tán szenteste különösen kedvesek
akarnak lenni vele. Mindig egy
tál kását tesznek ki a számára a
ház elé, a kertbe, nehogy megha-
ragudjon az épület lakóira.

Tyúkjóslás: az oroszországi fal-
vakban még ma is eleven ez a
régóta hagyomány. A pravoszláv
karácsonykor a vacsora előtt ösz-
szegyűl a ház népe a konyhában.
Az idősebb családtagok irányí-
tásával a legifjabbak termésma-
gokból tornyoznak halmokat a
konyha kövére. Az öt magkupac-
nak egyforma magasnak és közel
azonos átmérőjűnek kell lenniük.
Melléjük egy-egy cédulát tesznek
a következő feliratokkal: Halál,
Születés, Házasság, Gazdagság,
Szegénység. Ezután elmennek
étkezni a nagyszobába. Pontban
éjfélkor találomra bevisznek egy
álmából felvert tyúkot az ólból
az eleség elé. Azt lesik, hogy
melyik cédula mellől kezdi csi-
pegetni a magokat, melyik dom-
bocskából eszik legtöbbet. Ebből

következtetnek az eljövendő év
legfontosabb eseményére.

Urbi et orbi: hagyományosan
karácsonykor (egyébként
csak húsvétkor, illetve pápává
történt megválasztása alkalmá-
ból) a pápa által a vatikáni Szent
Péter bazilika középső erkélyé-
ről (az ún. Áldások erkélyéről) a
városnak – Rómának – és a föld-
kerekségnek (az emberiségnek)
mondott ünnepi áldásadása.

Üvegdíszek: a XIX. században
Csehországban készítették az
első, a karácsonyfákra akasztha-
tó üvegdíszeket, üveggömböket.
(Ezek gyártásáról 1848-as az ed-
dig ismert legrégebbi feljegyzés.)
A nagy sikerre való tekintettel a
cseh üvegfúvók kis házi műhe-
lyeit rövid időn belül üzemekre
cserélték, másképp nem győzték
már hazai és külföldi megrende-
lések teljesítését.

Villanykörte: Edison, az em-
beriség legnagyobb feltalá-
lója számára nem voltak ünnepna-
pok. Egyetlen napra sem hagyott
fel a kísérletezéssel. Így történhe-
tett, hogy 1879-ben ő és az embe-
riség is karácsonyi ajándékként
élhette meg az egyik legnagyobb
technikatörténeti pillanatot. Az
első használható szénszálas izzó
ugyanis pontosan karácsonykor,
az említett év decemberének 25.
napján fénylett fel Edison labo-
ratóriumában. Akkor még senki
sem sejtette, hogy egykor pará-
nyi színes izzókból álló karácso-
nyi füzér díszítheti majd a szegé-
nyebb családok karácsonyfáit is.

Zenés zarándoklat: az olaszor-
szági pifferariknak nevezett
pásztorsíposok, népdudások ka-
rácsony hetében, óriási zenebonát
csapva, Rómába zarándokolnak
az Abruzzók hegyei közül. Ott is
zenélnek, énekelnek, sőt táncol-
nak is Szűz Mária és a gyermek
Jézus képei előtt, mert azt tartják,
hogy mindenkinek úgy és azzal
kell kifejeznie az ájtatosságát,
amihez legjobban ért.

Hegedűs Sándor összeállítása